

Jubilejní almanach Jednoty čs. matematiků a fyziků 1862–1987

Libor Pátý

Jednota v období „protektorátu“

In: Libor Pátý (editor): Jubilejní almanach Jednoty čs. matematiků a fyziků 1862–1987. Sestavil Libor Pátý k sto dvacátému pátému výročí Jednoty. (Czech). Praha: Jednota čs. matematiků a fyziků, 1987. pp. 111–121.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/401935>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

JEDNOTA V OBDOBÍ „PROTEKTORÁTU“

Libor Pátý

Jednota od samých počátků procházela nejen obdobími rozkvětu a úspěchů, ale i obdobími plnými nejistot, tísně a ohrožení způsobenými především vnějšími okolnostmi. Každé takové období bylo zkouškou jejích vnitřních sil, charakteru členstva, zvláště funkcionářů a odpovědnosti k poslání Jednoty v boji za národní samostatnost a k snahám o rozvoj exaktních věd. Období druhé světové války bylo pro Jednotu zkouškou dosud nejtěžší.

Ve dvacetiletém období samostatného československého státu prošla Jednota intenzívním rozvojem. Téměř se zdvojnásobil počet členů (1050 v roce 1912, 1930 v roce 1939), Jednota se s úsilím a s úspěchem účastnila prací na školské reformě, široce rozvinula vydávání učebnic, vědeckých a informativních monografií, pokračovala ve vydávání vědeckého časopisu, jehož rozsah se zdvojnásobil, zřídila nový časopis určený středoškolskému dorostu a časopis pro pojistnou matematiku a statistiku, založila — zejména díky velkorysým odkazům čelných funkcionářů — fondy na podporu vědecké práce (v celkové výši 126 000,— Kč) a promyšleným hospodařením vytvořila pro všechnu tuto činnost nezbytnou základnu (knihovnu o téměř 20 000 svazcích, největší tohoto oboru ve státě, tiskárnu, knihkupectví, výrobu učebních pomůcek, dům). Jednota udržovala styky se zahraničními společnostmi a vědci, prováděla výměnu publikací, podporovala účast našich odborníků na vědeckých setkáních v zahraničí a zvala i zahraniční odborníky k přednáškám. V průběhu let vytvořila síť jednatelů — profesorů středních škol — na téměř všech českých středních školách. V roce 1939 to bylo 224 jednatelů, kteří působili osvětově v oborech matematiky a fyziky mezi mládeží. Mezi členy Jednoty byli i někteří profesori a docenti pražských německých vysokých škol, což je dobrou známkou národní snášenlivosti v Jednotě. Jednota jednoznačně podporovala československý stát; přispěla např. velkou částkou (50 000,— Kč) na fond obrany. Ideové a morální stanovisko časopisu *Rozhledy* vydáva-

ného Jednotou charakterizuje příspěvek „*Vědcova přísaha*“ uveřejněný profesorem Vl. Novákem, dlouholetým předsedou brněnského odboru Jednoty v Rozhledech (18/1938/39, str. 18) na podzim roku 1938:¹⁾

„Sdědil jsem tradici civilisace, která své trvání osvědčila více než říše. Kdykoliv užívám vědecké řeči a vědeckých výsledků, bezděky uctívám nescetné lidi, pro něž nebylo větší oběti než v zápasu rozvinout lidství a prokázati pravdu. Snášelnivost a volnost jsou srdcem této tradice, neboť jednotlivcovo přesvědčení a láska k pravdě jsou nejen základy vědy, ale také spravedlnosti a civilisace.

Prohlašuji svou věrnost k této tradici, svou víru ve volnost jednotlivcovu, aby vyvíjel svá nadání pro obohacení společenství a své přesvědčení, že jeho společenství je dnes veškeré lidské pokolení, v němž každému národu přísluší charakteristická účast. Přirozená rovnováha osobní svobody a správných požadavků společnosti, která je životem a zdravím civilisace, jest dnes dvojnásob ohrožena: v určitých společnostech odepřením svobody a v demokratických zemích neodpovědností jednotlivců. Před tvářmi této hrozby:

Zavazuji se při každé příležitosti činně udržovati velkou tradici civilisace, chránit všechny, kdo by proto trpěli, a předati ji příštím generacím. Neznám větší věrnosti, než je důvěra ve snahu zachovati pravdu, snášelnivost a spravedlnost v příštím pořádku světa.“

Úspěšný rozvoj Jednoty byl zastaven politickým vývojem v roce 1938, kdy německá vojska po mnichovském diktátu vstoupila do pohraničních krajů Čech a Moravy. Rovněž evakuace Čechů z pohraničí a politické a hospodářské změny s tím spojené nepříznivě ovlivnily podmínky v našem školství a vědě. Existenční starosti mnoha členů Jednoty se projevíly v poklesu počtu členů z 1930 na 1829 a i v počtu odběratelů Rozhledů z 2548 na 1532. Mezi členy Jednoty tehdy dochází ke změnám v zaměstnanosti: pro středoškolské profesory z pohraničí je nutno uvolnit pracovní místa tím, že jsou převáděni do výslužby starší pedagogové a značná část učitelek. Přes tyto potíže se Jednota snaží pokračovat ve své práci a věřit, že německý tlak na Československo po odstoupení pohraničí poleví; všeobecný neklid nemění nic na práci výboru a vydavatelství.

¹⁾ Jde o překlad z časopisů „Nature“ a „Science News Letters“ pořízený prof. Novákem.

V březnu 1939 však přichází další rána. Pod tlakem Hitlerova režimu je odtrženo Slovensko a ze zbytku státu se vytváří jako součást „*Německé říše*“ všemi poctivými Čechy nenáviděný „*protektorát*“. Přes toto rozdělení udržuje Jednota styky se slovenskými členy. V Bratislavě uspořádal Matematicko-fyzikální kroužek, složka JČMF, přednášku prof. J. Hronce „Základní pojmy počtu pravděpodobnosti“ ještě 13. října 1939 a Časopis pro pěstování matematiky a fyziky (69/1939/40, str. D 72) o tom podává zprávu. Pro rok 1939/40 byl dokonce zvolen náhradníkem člena výboru dr. D. Ilkovič z Bratislavy, na funkci však rezignoval. Členové Jednoty ze Slovenska jsou dále evidováni ještě v posledním členském seznamu z roku 1941. Je jich celkem 24 a jsou mezi nimi dobře známé osobnosti jako Daniel-Szabó, Dubec, Dubinský, Hronec, Huša, Ilkovič, Repáš, Schwarz a Vanovič. Z jejich vzpomínek je možno si učinit představu, jaké obtíže a osobní statečnost vyžadovalo spojení slovenských členů s ústředím Jednoty v Praze realizované obvykle po železnici Bratislava—Brno, jíž se převážely nejen členské příspěvky, ale i publikace a informace. Duší Jednoty na Slovensku byl za války prof. Říman, který působil na bratislavském gymnáziu.

V dubnu 1939 postihlo Jednotu náhlé úmrtí jejího předsedy prof. Nachtikala. Zůstala v tomto těžkém období bez předsedy, a to až do voleb v prosinci 1939. Po tuto dobu vedl Jednotu místopředseda St. Petíra. Novým předsedou byl zvolen prof. M. Kössler. Výbor konal v tomto roce čtyři schůze, konaly se i četné schůze předsednictva, komisí, obou vědeckých rad (matematické a fyzikální) a proběhlo i jedenáct členských schůzí spojených s odbornými přednáškami. Jednota vydala učebnici deskriptivy, Hvězdářskou ročenku a spis „Názvy a značky elementární matematiky“. Připravila novou ediční řadu „Cesta k vědě“ (celkem 17 navržených titulů) za redakce Ilkoviče, Vyčichla a Zachovala. Pod tlakem událostí změnila Jednota čl. matematiků a fyziků svůj název na Jednotu českých matematiků a fyziků a k tomu musela připravit novelu stanov.

V září 1939 vypukla druhá světová válka. Brzy nato byly násilně uzavřeny české vysoké školy a tato smutná skutečnost přivádí Jednotu v mnoha směrech do nové situace: především musí z obsazeného univerzitního ústavu U Karlova 3 přemístit svou knihovnu, svůj největší hmotný

statek, do Státního geofyzikálního ústavu umístěného v téže budově. Je to právě v době, kdy byla ukončena namáhavá práce s vypracováním lístkového oborového katalogu. K významu, který knihovna měla, je nutno poznamenat, že jen v roce 1938/39 bylo na knihovnu vydáno 18 300,— Kč (členské příspěvky v tom roce přinášely příjem 53 600,— Kč). Během celého válečného období knihovna půjčovala knihy, i když s určitými potížemi pro čtenáře. Poněvadž nebyla k dispozici čítárna a výpůjčky se vyřizovaly v Žitné ulici, musela být každá kniha nejprve objednána a teprve po několika dnech si ji bylo možno vyzvednout. I tak však tím byla umožněna vědecká práce těm, kdo pro ni za války měli čas a životní podmínky. V roce 1942, v němž byla nařízena likvidace St. geofyzikálního ústavu, musela být knihovna Jednoty znovu přestěhována, tentokrát do domu Jednoty v Žitné ulici. Knihovna těmito změnami utrpěla. Koncem války bylo 394 svazků — nejcenějších časopiseckých řad — Němci odvezeno do Bavorska a teprve po válce, po složitém jednání, bylo docíleno jejich navrácení.

Uzavření vysokých škol však mělo za následek i to, že jím byli postiženi vysokoškolské učitelé matematiky a fyziky, mezi nimi funkcionáři Jednoty (z celkového počtu třiceti to bylo sedmnáct hlavních funkcionářů). Až na nepatrné výjimky byla rozptýlena obec posluchačů. Jednota se uzavřením českých vysokých škol dostává do situace nejvýznamnějšího vědeckého, publikačního a vzdělávacího střediska v oborech matematiky a fyziky u nás. U vědomí toho se snaží ze všech sil, aby zabránila v obou oborech největším škodám. Především ukazuje dorostu cestu k sebevzdělávání tím, že v Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky otiskuje tři obsáhlé články — návody ke studiu geometrie, analýzy a algebry z pera profesorů Bydžovského, Jarníka a Kořínka. Dále zřizuje matematickou a fyzikální poradnu s úkolem „*poskytovat radu a poučení členům, kteří při studiu matematické nebo fyzikální knihy nejsou s to nějakému místu porozumět a odpovídat na dotazy týkající se řešení vhodných problémů, experimentálních prací apod.*“. Konečně usiluje o udržení dobré úrovně středoškolské výuky matematiky a fyziky. Vypracovává připomínky k připravovanému zkrácení vyučovací hodiny a navrhuje rozšíření dotace hodin výuky v obou oborech, v deskriptivní geometrii a v rýsování v jed-

notlivých třídách středních škol. Tyto připomínky předkládá v roce 1940 ministerstvu školství a osvěty a dosahuje, že je jim z větší části vyhověno. Jednota dále ustavuje komise pro metodiku vyučování matematice, deskriptivní geometrii a fyzice a komisi pro nové pomůcky fyzikální. Všechny práce komisí probíhaly v těžkých válečných podmínkách, ale s plným vědomím významu práce pro budoucnost. Mnoho z členů komisí bylo postiženo válečným nasazením, zejména v posledních válečných letech.

Ani v brněnském odboru Jednoty za protektorátu práce neustala. V roce 1939 byl zvolen výbor brněnského odboru s předsedou prof. L. Seifertem, místopředsedou prof. K. Koutským, jednatelem prof. K. Čuprem a pokladníkem prof. J. Klímou. Každoročně se konaly valné schůze odboru. Pokračovala i živá činnost přednášková: za celé období protektorátu bylo uspořádáno 49 odborných přednášek s průměrnou účastí 30 účastníků; konány byly v gymnáziu na nynější třídě kpt. Jaroše, od roku 1942 v reálném gymnáziu na Veverí ulici a v průmyslové škole v Sokolské ulici. V roce 1943 byl zvolen nový výbor s předsedou prof. B. Hostinským, místopředsedou prof. J. Baborovským, jednatelem Fr. Kahudou a pokladníkem prof. O. Borůvkou. Knihovna brněnského odboru se svými více než dvěma tisíci svazky musela být třikrát přemístěna. Určitou dobu byla i v Kounicových kolejích a nakonec v narychlo opatřené soukromé garáži. Většinu starostí s ní nesl knihovník Josef Sahánek, profesor technické fyziky na Vysoké škole technické Dr. E. Beneše. Jeho život byl však ukončen 23. března 1942 v mauthausenském koncentračním táboře. K této oběti brněnského odboru přibyly bohužel mnohé další.

V roce 1940 bylo Jednotě zakázáno vydávání učebnic a bylo povoleno pouze vyprodání zásob za podmínky, že v učebnicích budou tzv. závadná místa přetištěna nebo přešlepena. Brzy nato dostala Jednota příkaz uzavřít tiskárnu, na žádost Jednoty však byl příkaz odvolán a tiskárna pracovala bez přerušení celou válku, ovšem za stále se zhoršujících podmínek. V roce 1939 měla tiskárna 120 zaměstnanců, ke konci války jen 40; značný počet pracovníků tiskárny byl převeden do válečně důležitého průmyslu. V průběhu let 1940—41 se Jednotě podařilo vydat sedm svazků edice

„Cesta k věděni“ a publikaci „Metodika chemického vyučování na střední škole“. Odběr Rozhledů zaznamenal po depresi v předešlé době určité zotavení (vzrostl na 1908 odběratelů). Publikační činnost byla postupně víc a více podvazována tuhou cenzurou. Zprávy o činnosti Jednoty z té doby jsou proto psány velmi obezřetně a při jejich studiu je nutno číst mezi řádky. Ve zprávách jsou i odkazy na podrobnější informace na jiná místa v Časopise pro pěstování matematiky a fyziky, na nichž je však nelze nalézt — zřejmě buď z důvodů cenzury nebo obav z ní. Časopis byl zastaven čtvrtým číslem ročníku 69/1940/41/ počínaje. Tak je stále obtížnější sledovat činnost Jednoty z dokumentů a je nutno vycházet jen z ústních sdělení. Jediným časopisem, který mohla Jednota dále vydávat byly Rozhledy. Ty však nepřinášely žádné¹⁾ informace o práci Jednoty (to nečinily ovšem ani v době svobody) — snad právě to je uchránilo před zastavením. V článkách věnovaných v Rozhledech jubileím slavných českých matematiků a fyziků zaznívá důraz na lásku k vlasti (200 let od narození St. Vydry, O zapomenutém českém fyzikovi — rozuměj Petřinovi, Prof. August Seydler) a je tu patrná snaha autorů sdělit čtenáři víru v budoucnost českého národa.

Jednota vypracovává elaborát fyzikální terminologické komise a předává jej ministerstvu školství a osvěty, prof. Vojtěch s doc. Vyčichlem vytvářejí normu „Matematické značky“. Pokračuje se ve vydavatelské činnosti. Bez povolení („na černo“) jsou vydávána druhá a třetí vydání těch svazků „Cesty k věděni“, o něž byl největší zájem. Bez povolení se do-tiskují i učebnice a předstírá se, že jde o učebnice ze staré zásoby. Bez povolení tiskne Jednota i periodika „Rozpravy České akademie věd a umění“ a „Věstník Královské české společnosti nauk“, jež skýtala českým vědcům jedinou příležitost publikovat své práce. To vše přinášelo Jednotě značné riziko, především předsedovi prof. Kösslerovi, řediteli Jednoty M. Valouchovi a řediteli tiskárny Prometheus K. Wickovi. Tiskárna dokonce v posledních válečných letech vytiskla vysokoškolské učebnice Nachtikala (Technická fyzika), Vojtěcha (Základy matematiky) a Kadeřávka, Klímy a Kounovského (Deskriptivní geometrie) s přesvěd-

¹⁾ s výjimkou oznámení členům o prodloužení správního roku, uzavření knihkupectví a o prozatímní umístění čítárny a knihovny na obálce 1. čísla ročníku 24 (1944/45)

čením, že budou v první době po válce velmi potřebné. Byly vytištěny bez prvních stránek. Tyto první stránky byly vytištěny a knihy zbrožovány až po válce. Díky tomu mohly početné první poválečné ročníky posluchačů dostat učebnice včas do rukou. Tiskárna byla postižena rozsáhlým vyšetřováním gestapem a zatčením ředitele Wicka po atentátu na R. Heydricha v květnu 1942, jenž byl proveden v bezprostřední blízkosti tiskárny. Příčinou vyšetřování bylo zejména to, že v zahraničním tisku (*Neue Züricher Zeitung*) byl otištěn snímek demolovaného Heydrichova automobilu, evidentně exponovaný z budovy tiskárny.

Germanizační útlak však stále vzrůstal. Na podzim 1942 uplynuly tři roky, doba, na niž byly podle rozhodnutí protektora ze 17. 11. 1939 uzavřeny české vysoké školy. K jejich opětovnému otevření však nedošlo. Německá snaha ztěžovat Čechům přístup ke vzdělání se z vysokých škol přenesla na střední školy. Počet žáků gymnázií byl omezován tak, že žákům s horším studijním prospěchem bylo znemožněno postoupit do vyššího ročníku. Středoškolští profesori byli vystaveni teroru německých inspektorů a některé předměty — jako dějepis a zeměpis — musely být vyučovány pouze německy (pokud ovšem vůbec byl dějepis vyučován). Matematika byla vyučována střídavě česky a německy.

Na valné schůzi Jednoty dne 11. února 1943 byl za předsedu zvolen profesor František Závíška, do té doby obětavý knihovník. Za necelý rok poté — 21. ledna 1944 — byl zatčen gestapem. Postupně byla postihována běžná činnost Jednoty. V květnu 1943 bylo uzavřeno knihkupectví Jednoty v Žitné ulici a výroba učebních pomůcek stále více vážla pro nedostatek materiálu a pracovních sil. Podobně vážla i práce tiskárny. V době Závíškovy předsednictví pověřil výbor dr. Bohumila Šternberka uspořádáním cyklu popularizačních přednášek o současné fyzice. Z toho, že první přednášku proslovil sám prof. Závíška (Kinetická teorie hmoty — Počátky moderní fyziky), lze soudit, že patřil k iniciátorům kursu. V cyklu přednášeli kromě Dr. Pírka, který byl tehdy profesorem na reálce v Praze X, univerzitní profesori a docenti (Závíška, Běhounek, Trkal a Šafránek). Přednášky proběhly v Lékařském domě v Praze a byl o ně takový zájem, že celý cyklus musel být opakován (v listopadu a prosinci 1943). Další cyklus se uskutečnil v lednu a únoru 1944 (přednášeli Dr. Šimonová,

Velká Mexiči, 22. 7. 43.

Milý pane do klavě,

při kláďám plibeny' sy labrus ovi' přednášky; xprozdil jsem x o týden a praviu o prouinuti'. Člbiel jsem si napřed udělat podrobni' jři' nárys toho, co by de asi řešil, ale nalho - nec jsem se toho vzdal; x de, o prázdni náde a bez kni'k, to jde velmi pomalu a neví'm, kdy by de byl s tím hotov, abych mohl být sproslojen. Proto jsem se rozhodl psát tá'm jen při bli'ny' obsah přednášky; hlavně v druhé polovici vypradne ani přednáška hodně jinak. Nazval jsem ji "Kineticná' theorie kury"; k tá'nu navrhovanému ná'zu "Diatkó' moderní fyziky" jsem se nemohl odhodlat, je to velmi po dutná' zručna při vodního plá'nu a nemám x de po ruce oisťi pravemí, abych mohl plá'na destiči vř' zpracovat; po návratu do Prahy neví'm, budu-li mít na to destičaru. Ale při padně mohl byste připojit ná'zev tá'mi navrhovaný do zá'orky, tedy: Kin. th. kury (Diatky moderní fyziky).

Je ovdi'ny'm por dravem

Pa'š
Závěska.

Dr. Bačkovský, doc. Petržílka, Dr. Rozsival a prof. Žáček). Třetí cyklus proběhl v březnu a dubnu 1944 (přednášeli prof. Dolejšek, Dr. Šimon, prof. Valouch, Dr. Forejt a prof. Heyrovský). O těchto cyklech referoval v roce 1982 na slavnostní schůzi pražské pobočky Dr. Šternberk, dnes již zesnulý, a vyslovil se o nich jako o zdařilých odborných akcích, které měly *i velký ohlas a politický význam, poněvadž dávaly tehdy vzácnou příležitost k setkání české inteligence s českými vysokoškolskými učiteli*. Brzy nato byl zatčen i prof. Dolejšek a Jednota se dostávala do většího a většího ohrožení. Dne 3. ledna 1945 zemřel v terezínské pevnosti prof. Dolejšek, který se podílel na odbojové činnosti, a 17. dubna 1945 zemřel vysílením po pochodu smrti z likvidovaného koncentračního tábora předseda Jednoty prof. Závaška. Po všech ztrátách, které dosud utrpěla, přijímá Jednota tuto ztrátu jako nejtěžší. Teprve po válce s lítostí zjišťuje, že stejný osud stihl mnohé další její členy.

V posledním období „protektorátu“ připravovala Jednota cyklus o paprscích X, který byl pod názvem CPX uskutečněn jako první vědecká akce Jednoty, a to s mezinárodní účastí, ve dnech 29. listopadu—2. prosince 1945 již ve svobodném státě. Válečné období a období útlaku se již chýlilo ke konci. Dne 30. dubna 1945 se sešel výbor Jednoty a vydal v očekávání konce války toto prohlášení:

„Výbor Jednoty československých matematiků a fyziků, scházeje se dnes, kdy se úspěšně končí dlouholetý boj za osvobození našeho národa a za lepší budoucnost všech mírumilovných národů, usnází se jednomyslně na tomto projevu:

Vzdáváme hold prezidentu Republiky Dr. Edvardu Benešovi a naší vládě v Košicích a vyjadřujeme díky a vděčnost nejen všem Čechům a Slovákům, kteří doma i za hranicemi pracovali na našem osvobození a kladení základů lepšího zítřka, ale i všem přátelům našeho národa, kteří náš boj podporovali. S pohnutím a vděčností vzpomínáme pak těch, kteří v tomto boji padli a jimž nebylo dopřáno zúčastniti se další budovatelské činnosti v osvobozeném státě. Náš vřelý dík náleží též naší armádě a vítězným armádám spojenců, především pak chrabré Rudé armádě. Hlásíme se radostně ke spolupráci na znovuvybudování našeho národního života ve smyslu politického a kulturního programu naší vlády a jsme přesvědčeni, že v rámci úkolů, které nás

sdružují, budeme moci účinně přispět k jeho provádění. K této spolupráci v novém duchu a hlavně v duchu přátelství k bratrskému národu ruskému a ostatním národům slovanským vyzýváme též všechny své členy a přátele.“ — Toto prohlášení bylo dáno dne 10. května na vědomí tehdejšímu předsedovi vlády, který na něj již 4. června 1945 odpověděl; byl uveřejněn v *Rozhledech* (24 (1944/45, str. 97)).

Pak následovaly bouřlivé dny pražského povstání a první dny svobody. Jednota se ihned dostala do horečné práce, příznačné pro celý život u nás v té době. Dne 17. prosince uspořádala mimořádnou valnou schůzi, na níž vzdala hold památce předsedy *prof. Fr. Závíšky*, *prof. V. Dolejška* a *prof. J. Sahánka*. Dále vzpomenu dalších funkcionářů a členů zahynuvších v odporu proti Hitlerově režimu, především *prof. Jiřího Svobody*, *prof. Viktora Felbera*, *prof. Leopolda Šrámka* (z Prahy), *prof. Ant. Šimka*, *prof. Bohumila Kladiva*, *doc. Bohuslava Hruďičky*, *as. Jaroslava Mrkose* *Dr. Bedřicha Pospíšila* (z Brna), *Jindřicha Bittnera*, *Fr. Jelínka*, *Jana Jirouška*, *Dr. Josefa Köppela*, *Stanislava Pilného* (českých středoškolských profesorů), *Dr. Konstantina Hladkého*, *Oldřicha Pokorného* (moravských středoškolských profesorů), *Dr. Viléma Havlíka*, *Dr. Antonína Kollerta*, *Dr. Jaroslava Stránského* a *Jana Svobody* (odborníků v pojistné matematice). Za cenu velkých ztrát a obětí se otevřela cesta k novému rozvoji Jednoty.

Pohlédněme však ještě jednou zpět na tato smutná léta. Jednota musela v minulosti často úporně bojovat o svou existenci a těžce prosazovat své přesvědčení a vůli k práci pro rozvoj české matematiky a fyziky a pro uplatnění těchto oborů v našem národním životě. V období monarchie se Jednota ustavila a rozvíjela v podmínkách vysloveně macešských. Zatímco německá odborná veřejnost v zemích koruny české těžila z bezvýhradné podpory vídeňské vlády, z hmotné podpory německých mecenášů, z tradice výchovy v německém jazyce a z německé literatury, čeští nadšenci neměli nic než své vlastenecké zaujetí. Právě toto zaujetí se však ukázalo větší hybnou silou než hmotné a mocenské výhody Němců. Období staré monarchie utvrdilo generace našich fyziků a matematiků v přesvědčení, že poctivá práce a snažení se dříve nebo později musí setkat s úspěchem. Toto přesvědčení bylo morální základnou rozvoje Jednoty

i v osvobozeném státě. Hitlerův režim však přinesl útlak, proti němuž stáli Češi a také Jednota téměř bezbranně. Byl to útlak neštítící se užít jakýchkoliv prostředků, včetně lži, úskoků a záludností. Jeho cílem bylo nejen mocensky opanovat a hospodářsky využít do té doby kvetoucí stát, ale zničit jeho kulturu a bezohledně germanizovat. Hitler a jeho režim usiloval po územním rozdělení státu i o rozdělení jednotlivých vrstev obyvatelstva a obrácení jedné proti druhé. Především chtěl zničit inteligenci. Na středních školách se pokoušel vzbudit nenávist studentů proti učitelům. Byla přikázána nezvykle přísná klasifikace, každé odvolání však mělo být benevolentně vyřizováno, aby vzniklo domnění, že vinni jsou čeští učitelé. České studentstvo bylo lákáno do německých škol, v nichž byla klasifikace značně mírnější. Podobně byli lákáni i posluchači uzavřených vysokých škol ke studiu v říši. Byli bohužel i takoví, kteří tomu podlehli; vyskytly se i případy, kdy se vysokoškolská profesora propůjčili ke kolaboraci. Další zrudnou a Čechy dosud nepoznanou metodou byla důsledná separace od světové vědy a působení ohlušující systematické demagogie německých informací. Tam, kde tyto metody neuspěly, nasazovali Němci svůj konfidentský systém a vzápětí po něm přicházel nelidský teror. To vše způsobilo nenahraditelné ztráty na vynikajících osobnostech a dlouhých řadách poctivých českých lidí. Přes všechny tyto okolnosti se však okamžikem osvobození objevily tisíce vědychtivých adeptů vysokoškolského vzdělání a z nich se rodilo mnoho nadějných vědeckých pracovníků připravených k práci.

Jednota stejně jako našla své pravé místo v období samostatného státu, tak i v temném období protektorátu přestála se svými pracovními metodami a prostředky a po všech stránkách plně obstála jako společenství matematiků a fyziků — především morálně. Houževnatě bránila nejen výchovu dorostu v obou oborech a práci středoškolských učitelů před likvidací, ale i účinně podporovala další ohrožené české vědecké instituce. Setrvala tak na *ideálech, které byly u zrodu Jednoty a které ji provázely po celou dobu jejího historického vývoje.*